

Нишанбаева Ж.М.

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН КРИТИКАЛЫК
ОЙ ЖҮГҮРТҮҮСҮН ӨНҮКТҮРҮҮ БОЮНЧА ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫК
ИШ-ЧАРАНЫН МЕТОДИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ**

Нишанбаева Ж.М.

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО РАЗВИТИЮ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ
УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

Zh. Nishanbaeva

**METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF EXPERIMENTAL
ACTIVITIES FOR THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING
OF PRIMARY CLASS STUDENTS**

УДК: 373:373.3319.2.45

Бул макалада башталгыч класстын окуучуларынын критикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү боюнча эксперименталдык изилдөөнү уюштуруунун методикалык негиздери камтылган. Изилдөөдө башталгыч класстын окуучуларынын критикалык ой жүгүртүүсүн изилдөөнүн модели түзүү зарыл жана когнитивдик, эмоционалдык жана эффективдүү жүрүм-турумдук компоненттердин өнүгүү өзгөчөлүктөрү жөнүндө маалыматтарды алууга мүмкүндүк берет. Когнитивдик компонентти изилдөө субъект менен баарлашуу аркылуу ишке ашырылат. Жаңы билим берүү стандартында белгиленген артыкчылыктуу багыт билим берүү системасында инсанды ар тараптуу өнүктүрүү болуп саналат. Коом мындан аркы өз алдынча билим алууга, билимди кайра карап чыгууга жана толуктоого, ишмердүүлүктүн жаңы багыттарын өздөштүрүү үчүн даяр бүтүрүүчүлөргө муктаж. Балдарды жаңы билим берүү стандарты жана программасы боюнча окутуу менен, баланы орто мектепте өз алдынча окууга даярдоого болот.

Негизги сөздөр: сынчыл ой-пикир, окуучулар, коом, мектеп, класс, технология, калыптандыруу, жамаат, инсан, система.

В данной статье изложены методические основы организации экспериментального исследования по развитию критического мышления младших школьников. В исследовании необходимо создать модель изучения критического мышления младших школьников, что позволит получить информацию об особенностях развития когнитивного, эмоционального и эффективного поведенческого компонентов. Исследование когнитивного компонента осуществляется посредством общения с испытуемым. Приоритетным направлением, установленным в новом образовательном стандарте, является всестороннее развитие личности в системе образования. Обществу нужны выпускники, готовые к дальнейшему самообразованию, повторению и дополнению знаний, овладению новыми сферами деятельности. Обучая детей по-новому образовательному стандарту и учебной программе, ребенка можно подготовить к самостоятельному обучению в старших классах.

Ключевые слова: критическое мышление, учащиеся, общество, школа, класс, технология, образование, сообщество, человек, система.

This article outlines the methodological basis for organizing an experimental study on the development of critical thinking in junior schoolchildren. In the study, it is necessary to create a model for studying the critical thinking of junior schoolchildren, which allows one to obtain information about the characteristics of the

development of cognitive, emotional and effective behavioral components. The study of the cognitive component is carried out through communication with the subject. The priority direction established in the new educational standard is the comprehensive development of the individual in the education system. Society needs graduates who are ready for further self-education, repetition and addition of knowledge, and mastery of new areas of activity. By teaching children according to the new educational standard and curriculum, the child can be prepared for independent learning in high school. Students have a desire to learn, innovate, think and learn in new ways.

Key words: critical thinking, students, society, school, class, technology, education, community, person, system.

Башталгыч класстын окуучуларынын критикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүнү эксперименталдык изилдөө негизги бөлүмүндө башталгыч класстын окуучуларынын критикалык ой жүгүртүүсүн изилдөөнүн зарыл ыкмаларын аныктоо жана тандоо боюнча баштапкы позицияларды негиздеген жана камтыган эксперименталдык изилдөөнүн логикасы жана мазмуну ачылып, ар кандай педагогикалык технологиялардын критикалык ой жүгүртүүгө тийгизген таасиринин натыйжаларын көрсөтөт» [1, 73-б.]. Критикалык ой жүгүртүүнү изилдөө методологиясын түзүүдө негизги позициялар болуп төмөнкүлөр саналат:

1. Маданий-тарыхый концепциясын колдонуу. Критикалык ой жүгүртүүнү изилдөөгө алып келип, анда билим жана көндүмдөр алгач жамааттык бөлүштүрүлгөн формада кароо;

2. Критикалык ой жүгүртүү идеясы субъектти мүнөздөгөн жана когнитивдик, эмоционалдык жана эффективдүү жүрүм-турумдук компоненттерди камтыган инсандык сапат катары кароо жана кабыл алуу;

3. Критикалык ой жүгүртүүнү изилдөө ыкмаларын тандоо жана башталгыч мектеп окуучуларынын жаш өзгөчөлүгүн эске алуу.

«Инновациялык ыкмалардын бири болгон критикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүү технологиясын сабактарда жана класстан тышкаркы иштерде колдонуу зарылчылыгы келип жетти. Булыкма башталгыч

класстын окуучуларынын психикалык активдүүлүгүн калыптандырууда жакшы натыйжаларга жетишүүгө мүмкүндүк берет. Көп жылдардан бери «Адабий окуу сабактарында окуучулардын сүйлөө жана чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү» деген педагогикалык проблеманын тегерегинде критикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүү технологиясы боюнча иштөө багыты азыркы мезгилде чон мааниге ээ болуп турат, анткени бул багыт толугу менен калыптанбаган багыт деп эсептелет» [3, 271-б.]. Ошондуктан башталгыч класстын окуучулары менен класста да, класстан тышкаркы иштерде да критикалык ой жүгүртүү технологиясын өнүктүрүү проблемасына көп көңүл бурулуп жатканы шексиз. Долбоордук иш-аракет класста да, класстан тышкаркы иш-чараларда да критикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүүнүн каражаты экендигине ынануу мезгили келип жетти. Окуучулардын ой жүгүртүү жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү алардын окуусунда жана кийинки жашоосунда зарыл: негизделген чечим кабыл алуу, маалымат менен иштөө, кубулуштардын ар кандай аспектилерин талдоо. Ошондой эле критикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүү инсандын сыйлоого, өзүн-өзү ырастоого, баарлашууга, оюнга жана чыгармачылыкка болгон муктаждыктарын канааттандырууга багытталган. Ой жүгүртүүнүн бул технологиясы мектеп окуучуларын окутууда жана тарбиялоодо компетенттүүлүк мамилени ишке ашырууга өбөлгө түзөт.

Сынчыл ой жүгүртүүнүн технологиялык ыкмаларын колдонуу универсалдуу билим берүү иш-аракеттеринин калыптанышына өбөлгө түзөт:

- жеке (коммуникациялык көндүмдөрдү өнүктүрүү, баарлашуу маданияты, өз көз карашын акыл менен коргой билүү);

- мета-предметтик (мындан ары моделдөө үчүн белги-символдук каражаттарды колдонуу жөндөмүн калыптандыруу, семантикалык окуу көндүмдөрүн өздөштүрүү, салыштыруунун, анализдин, синтездин, жалпылоонун логикалык аракеттерин өздөштүрүү);

- предмет (белгилүү бир предмет боюнча жаңы билим).

Бул технология менен иштөөдө окуучу өзү ачылып, жаңы билимдерге ээ болот. Мамлекеттик билим берүү стандартын жана критикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүү технологиясын изилдеп, салыштырып көрүп, жаңы стандарттын негизги түшүнүктөрүн ишке ашырууга мүмкүндүк берген ушул технология деген тыянакка келсе болот. Бул технологияда салттуу технологиядан айырмаланып, мугалимдер менен окуучулардын ролу өзгөрөт. Окуучулар мугалимди угуп пассивдүү отурушпайт, тескерисинче, сабактын негизги каармандарына айланат. Өздөрү ойлонуп, эсептеп, бири-бири менен ой бөлүшөт, окушат, жазат, окугандарын талкуулашат, мугалим алардын ишин координациялайт. Жаңы педагогикалык технология-

лардын түрдүү багыттарынын арасында долбоордук иш-чаралар алдыңкы орунду ээлейт. Анын үстүндө иштөө – бул балдар менен чоңдордун кызматташтыгынын эффективдүү каражаты, окууга окуучуга багытталган мамилени ишке ашыруунун жолу. Анын негизинде маалымат мейкиндигинде багыт алуу, өз алдынча билим алуу, натыйжага жетишүү үчүн иштөө жөндөмдүүлүгү турат. Ошону менен бирге баланын логикасы өсөт, тапшырманы чечүүдө өзүнүн ролуна жана активдүүлүгүнө баа берет. Ал топ менен иштөө эмне экенин түшүнө баштайт, активдүү жана өз алдынча болуп калат. Кыргыз Республикасынын окуу программасы бардык предметтер боюнча долбоорлордун үстүндө иштөөгө чоң мүмкүнчүлүк берет. Иш системалуу жана пландуу жургузулуп жатат. Долбоордун темасына жараша иштин төмөнкү этаптары бөлүнөт:

1) Долбоордун темасын жарыялоо, окуучуларга мотивация берүү, балдарга өз идеяларын сунуштоо;

2) милдеттерди түзүү, иш-чаралардын планын түзүү, командалык иштерди талкуулоо;

3) материалды чогултуу, булактар менен иштөө, долбоорду ишке ашыруу;

4) долбоорлорду презентациялоо, жамааттык талкуулоо, өзүн-өзү баалоо.

Долбоордук иш-чараларда ар бир окуучу долбоордун темасын талкуулоого катышып, ишти бүтүрүү үчүн өз варианттарын сунуштай алат. Мындай иш-чаралар ар бир балага жекече багытталган, ал ар бир окуучуга өзүн көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк берет. Мугалим окуучуну инсан катары сыйлап, суроо-талаптарын жана кызыкчылыктарын эске алып, өз алдынча чечим чыгарууга, өз алдынча ишке ашырууга шарт түзүшү керек, анын алкагында балдардын чыгармачылыгы өнүгөт. Жеке өнүгүү чыгармачылык аркылуу ишке ашат жана ал таанып-билүү жана практикалык ишмердүүлүк менен байланышкан. Демек, долбоор ыкмасы каалаган натыйжаларга жетишүүгө мүмкүндүк берет. Когнитивдик кызыгууну арттыруучу долбоорлор: “Менин мекеним”, “Биздин ынтымактуу үй-бүлө”, “Менин келечектеги кесибим” - деген багыттар болуусу зарыл.

Долбоорлор: “Мен жана менин досторум”, “Жакшы иштер” достукту өнүктүрүүгө жана туура иш кылууга багытталганы орундуу. Айлана-чөйрөнү коргоого багытталган экологиялык долбоорлорго өзгөчө көңүл буру зарыл. Теманы тандап, талкуулагандан кийин балдарга долбоорду аткарууда ролдорду туура бөлүштүрүүгө жардам берген зарыл, ошол эле учурда даярдыгы төмөн баланын да ишке салым кошууга мүмкүнчүлүгү бар экенин, ал эми даярдыгы жогору болгон балдар татаал тапшырмаларды алаарын эске алуу зарыл. Алар: бардык материалды жалпылоо, иштин презентациясын жасоо.

Долбоорлорду түзүүгө жана ишке ашырууга

ата-энелерди тартууга болот. Бул өзү жана балдар жөнүндө билүүгө болгон кызыгууну ойготуп, балдарга өз жөндөмдүүлүктөрүн ишенимдүү сезүүгө жардам берет. Бизди курчап турган дүйнө жөнүндө долбоорлорду түзүүдө ата-энелердин чоң жардамын белгилеш зарыл. Бул ата-энеге кайдыгер карабаган айлана-чөйрөнүн абалына байланыштуу болот. Көптөгөн педагогикалык жана социалдык-педагогикалык изилдөөлөр демократиялык коомдо адам критикалык ой жүгүртүүгө ээ болушу керек экендигин ынаандыраарлык түрдө далилдеп турат, ал тандоо жана чечим кабыл алуу, божомолду түшүнүү жана маалыматты кабыл алуу, ар кандай ой-пикирлерди жана көз караштарды баалоо керек болгондо зарыл болот. Мындай ой жүгүртүү балдарга заманбап дүйнөдө багыттоого, пассивдүү болбоого жана массалык маалымат каражаттарынын жана коомдук топтордун манипуляциясынын объектисине айланбоого жардам берет. Критикалык ой жүгүртүүнүн эбегейсиз социалдык, жеке жана кесиптик мааниси жөнүндөгү идея дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүнүн билим берүү программаларында чагылдырылган. Бул балдар келечекте чыгармачыл жана сынчыл ой жүгүрткөн, дүйнөнү жигердүү жана максаттуу изилдеген, билим менен илимдин, эмгектин жана чыгармачылыктын коом үчүн баалуулугун түшүнгөн инсан болоруна алып келет

Демек, критикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүү заманбап мектептерде гана зарыл эмес, ошондой эле милдеттүү болуп саналат. Башталгыч класстардын окуучуларынын таанып билүү активдүүлүгүн активдештирүү маселеси өзгөчө актуалдуу бойдон калууда. Билим берүүдө критикалык ой жүгүртүүнү максаттуу өнүктүрүүнүн маанилүүлүгү буга чейин да айтылып келген. Маселен, билим берүүнүн жакынкы максаты «окуучуда анын жеке өзүн-өзү аңдоосун ойготууга умтулуу... аны өз ойлоруна сын көз менен кароого мажбурлоо» [4, 457-6.] деп айткан. Россияда [5;6;7;8] критикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүүнүн методдору жаатындагы заманбап сынчыл ой жүгүртүү окуучунун жана мугалимдин изилдөө мадания-

тынын жогорку деңгээлин аныктоочу сапаттар менен көндүмдөрдүн жыйындысы катары түшүнүлөт. Е.А. Полянина [9] мазмундуу окутуунун баалуулугун практикалык мугалимдер өзгөчө белгилешет. Ошентип, бул технологияны өз практикасында колдонгон мугалимдерге жардам берүү максатында долбоордук иш-чараларда кенже мектеп окуучуларынын критикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү боюнча сабактарга жана класстан тышкары иш-чараларга методикалык сунуштарды иштеп чыгуу зарылчылыгы келип жетти. Башталгыч класстын окуучуларынын сынчыл ой жүгүртүү инсандын өзгөчөлүгү катары когнитивдик, эмоционалдык, эффективдүү жүрүм-турумдук компоненттер менен көрсөтүлөт. Башталгыч класстын окуучуларынын сынчыл ой жүгүртүүнүн структурасында активдүү жүрүм-турум компоненти үстөмдүк кылат. Критикалык ой жүгүртүүнүн компоненттеринин курактык динамикасы эффективдүү жүрүм-турумдук компонентте байкалат жана когнитивдик жана эмоционалдык компоненттерде жок. Балдардын критикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү мугалим колдонгон педагогикалык технологиянын процессуалдык компонентинин таасири менен көбүрөөк деңгээлде аныкталат. Өнүктүрүү окутуу технологияларынын колдонуу менен педагогикалык процессти куруу критикалык ой жүгүртүүнүн өнүгүшүнө өбөлгө түзөт. Башталгыч мектеп окуучуларынын критикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү ата-энелердин жана теңтуштарынын мамилеси менен аныкталат. Башталгыч класстын окуучуларынын критикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү боюнча эксперименталдык изилдөөнүн чыныгы деңгээлин аныктоо жана талдоо иш-чарасына келсек, изилдөөнүн эксперименталдык базасы Жалал-Абад шаарындагы №14 С.Давлетов атындагы инновациялык мектеп лицейи болду. Башталгыч класстардын окуучуларынын сынчыл ой жүгүртүүсүнүн өстүрүү боюнча эксперименттик иш-чаранын алкагында эксперименталдык жана контролдук класстардагы адабий окуу сабагынын негизинде эксперименттик иш-чаранын көрсөткүчтөрүн аныктоо жана талдоо менен баштайлы.

1-таблица

Башталгыч класстардын окуучуларынын сынчыл ой жүгүртүүсүнүн өстүрүү боюнча эксперименттик иш-чаранын көрсөткүчтөрү.

Эксперименттик иш-чаранын көрсөткүчтөрү	Эксперименталдык класс – 4 «Б» классы		Контролдук класс – 4 «А» классы	
	Количество обучающихся	Процент, %	Количество обучающихся	Процент, %
Жогорку баа	8	21,6	7	18,4
Жакшы баа	12	32,4	11	28,9
Орто баа	10	27,0	14	36,8
Начар баа	7	19,0	6	15,9
Бардыгы	37	100	38	100

Алынган маалыматтар айтып тургандай, төртүнчү класстын эксперименталдык жана контролдук класстарында окуучуларда критикалык ой жүгүртүүгө терс көз караштар басымдуулук кылгандыгы менен мүнөздөлөт деп айтууга мүмкүндүк берет. Бул касиетке карата оң көз караш бардык класстарда бар, бирок анча чоң эмес пайызда экени таблицадагы маалыматтар айтып турат. Контролдук класстын окуучулары критикалык ой жүгүртүүгө оң көз карашта, бирок олуттуу айырмачылыктар жок. Башка класстарга салыштырмалуу төртүнчү класстын окуучуларынын ортосунда мамилелердин чексиз мүнөзү басымдуулук кылат. Эксперименталдык изилдөөнүн жыйынтыктарын талдоо менен биз критикалык ой жүгүртүүнүн эмоционалдык компонентинин өнүгүү динамикасында статистикалык маанилүү айырмачылыктар жок деп айта алабыз.

Критикалык ой жүгүртүүгө эмоционалдык мамилени калыптандыруу процесси социалдык-психологиялык релзчилердин аракетин менен мүнөздөлөт – мааниси «эмоционалдык жактан белгиленген», башкача айтканда, алар «жакшы» же «жаман» деген бааларды алып жүргөн айрым релзчилер камтылган эмоционалдык белгиленген маанилердин таасиринин натыйжасы белгилүү бир эмоционалдык реакция болуп саналат. Тиешелүү эмоционалдык реакцияны пайда кылган бул баа оң болсо, анда объектке карата оң мамиле, терс болсо терс мамиле түзүлөт. Балдарга социалдык-психологиялык релздерди чоңдор көрсөтөт. Башталгыч мектеп жашынын аягында чоңдор чечүүчү ролду ойнобой калышат. Башталгыч мектеп курагынын аягында курдаштары менен болгон мамилеси шайкештик менен мүнөздөлөт. Инсандын өзгөчөлүгүнө эмоционалдык мамилени «өз алдынча аныктоонун» зарылчылыгы экинчи жана үчүнчү класстарга салыштырмалуу төртүнчү класстын окуучуларынын критикалык ой жүгүртүүгө болгон мамилесинин бүдөмүк мүнөзүнүн басымдуу болушун аныктайт. Бирок, эксперименттик иш-чаранын жыйынтыгы менен, бул компонент үчүн олуттуу айырмачылыктар табылган жок. Ошентип, биз критикалык ой-жүгүртүү башталгыч мектеп окуучулары үчүн

бейтааныш касиет болуп саналат деп жыйынтык чыгарууга болот. Сынчыл ой жүгүртүүнүн эффективдүү-жүрүм-турумдук компонентин изилдөө төмөнкү критерийлердин негизинде ишке ашырылат: сапаттык критерий – каталарды өз алдынча жана туура аныктоо жөндөмдүүлүгү; сандык критерий – иштин ийгилиги, б.а. туура аткарылган тапшырмалардын саны.

Адабияттар:

1. Акматов К.К., Муратов А. Мектептин тарбиялык сабактары. 1-11-кл. жетекчилери үчүн колдонмо. (Муратов А. авторлош). - Б., 2019. - 284 б.
2. Сартбекова Н.К. Инновационные подходы в преподавании английского языка/ISSN 1694-7762. Жаңылыктар-Вестинews. / Научный информационный журнал «Наука и инновационные технологии» №4/2018 (4). - С. 18-20.
3. Сартбекова Н.К., Таникулова А.М. / Проблемы формирования проектно-исследовательской компетенции студентов колледжа Кыргызстана / ISSN 1694-7762. Научный информационный журнал «Наука и инновационные технологии» №2/2019 (4). - С. 269-273.
4. Хуторской А.В. Компетентностный подход в школе: от проектирования к реализации / А.В. Хуторской // Диалог культур и партнерство цивилизаций: VIII Международные Лихачевские научные чтения, 22-23 мая 2008 г. – СПб.: Изд-во СПб ГУП, 2008. – С. 456-458.
5. Шумакова Н.Б. Развитие творческой активности школьников / Н.Б. Шумакова. – М.: Педагогика, 1991. – 271 с.
6. Абакумова Н.Н. Диагностика и мониторинг инновационных изменений в образовании: уч.пос. / Абакумова Н.Н. / Учебники и учебные пособия для вузов: Томский государственный университет, 2011. - 202 стр.
7. Блауберг И.В. Изучение научной дисциплины как один из способов комплексного исследования науки. / И.В. Блауберг, Э.М. Мирский, В.Н. Садовский // Проблемы деятельности ученого и научных коллективов. - Л.-М. [б.и.], 1979. - Вып. VII. - С. 48-61.
8. Леонтович А.В. Об основных понятиях концепции развития исследовательской и проектной деятельности учащихся // Исследов. работа школьников, 2003. № 4. - С. 18-24.
9. Полянина Е.А. Кругок «Юный корреспондент» как средство развития коммуникативной компетентности старшеклассников // Образовательная социальная сеть nsportal.ru, 2014. [Электронный ресурс]. // URL: <https://nsportal.ru/shkola/russkiy-yazyk/library/2014/03/13/kruzhok-yunuukorrespondent-kak-sredstvo-razvitiya> (дата обращения: 20.11.2020).